

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật

CÁC KHÁI NIỆM CƠ BẢN

Giảng viên:

Văn Chí Nam – Nguyễn Thị Hồng Nhung – Đặng Nguyễn Đức Tiến

Nội dung

2

Tổng quan về cấu trúc dữ liệu

Tiêu chuẩn đánh giá thuật toán

Độ tăng của hàm

Độ phức tạp thuật toán

Các phương pháp đánh giá độ phức tạp

Dẫn nhập

3

- ◉ Để giải quyết các bài toán thực tế, nhu cầu căn bản của Khoa học Máy tính, các nhà khoa học máy tính phải tạo *“mô hình hoá”* những bài toán trong thế giới thực,
  - ▣ để người sử dụng máy tính có thể hiểu được
  - ▣ và có thể biểu diễn và xử lý được bên trong máy tính.
- ◉ Ví dụ:
  - ▣ Viết game đá bóng: FIFA, PES
    - Mô hình hóa việc biểu diễn cầu thủ bóng đá
  - ▣ Thiết kế mạch điện:
    - Mô hình hóa mạch điện
  - ▣ ...

Quá trình mô hình hoá: sự đơn giản hoá

4

- ◉ Chúng ta **loại bớt** những chi tiết có tác dụng rất ít hoặc không có tác dụng gì đối với lời giải của bài toán
- > tạo ra một mô hình cho phép chúng ta giải quyết với **bản chất** của bài toán.

Quá trình mô hình hoá: sự đơn giản hoá

5

◉ Lý do:

- ▣ Giới hạn về khả năng xử lý của máy.
- ▣ Phải cung cấp cho máy một mô hình về thế giới đến mức chi tiết như những gì con người có, không chỉ là sự kiện mà còn cả các nguyên tắc và mối liên hệ.

Kiểu dữ liệu

6

- ⊙ Kiểu dữ liệu (của biến) xác định **tập các giá trị** mà biến có thể chấp nhận và **các phép toán** có thể thực hiện trên các giá trị đó.
- ⊙ Ví dụ:
  - ▣ Kiểu dữ liệu kiểu số nguyên,
  - ▣ Kiểu dữ liệu kiểu số thực,
  - ▣ Kiểu dữ liệu ký tự.

Kiểu dữ liệu cơ bản

7

- ◉ **Kiểu dữ liệu sơ cấp** là kiểu dữ liệu mà giá trị của nó là đơn nhất.
  - ▣ Ví dụ: Trong ngôn ngữ lập trình C chuẩn, kiểu *int* gọi là kiểu sơ cấp vì kiểu này bao gồm các số nguyên từ -32768 đến 32767 và các phép toán +, -, *, /, %...
- ◉ Mỗi ngôn ngữ đều có cung cấp sẵn các **kiểu dữ liệu cơ bản** (basic data type) dùng như những thành phần cơ sở để tạo nên các dữ liệu có cấu trúc phức tạp hơn.

Kiểu dữ liệu có cấu trúc

8

- ◉ Kiểu dữ liệu có cấu trúc (Structured Data Type):
là kiểu dữ liệu mà giá trị của nó là sự kết hợp các giá trị khác.
- ◉ Ví dụ:
  - ▣ Kiểu dữ liệu có cấu trúc gồm các giá trị giao dịch của một phiên giao dịch (chứng khoán).
  - ▣ Kiểu dữ liệu mô tả lí lịch sinh viên.
  - ▣ ...
- ◉ Còn được gọi là *kiểu dữ liệu tổ hợp*.

Kiểu dữ liệu trừu tượng

9

- ◉ Kiểu dữ liệu trừu tượng (abstract data type - ADT) là một mô hình toán kết hợp với các phép toán trên mô hình này.
  - ▣ ADT là sự trừu tượng các kiểu dữ liệu cơ bản (nguyên, thực,..) và các thủ tục là sự trừu tượng các phép toán nguyên thủy (+, -, ...).
  - ▣ Có thể xem ADT tương đương với khái niệm *mô hình dữ liệu* áp dụng trong lập trình.

Cấu trúc dữ liệu

10

- ⊙ Cấu trúc dữ liệu là các thành phần của ngôn ngữ lập trình dùng để biểu diễn các mô hình dữ liệu.
  - ▣ Ví dụ mảng (array), tập tin (file), danh sách liên kết (linked list), cây nhị phân,...
- ⊙ Các cấu trúc dữ liệu được chọn phải có khả năng biểu diễn được tập input và output của bài toán cần giải. Hơn nữa, phải phù hợp với các thao tác của thuật toán và cài đặt được bằng ngôn ngữ lập trình đã được lựa chọn.

Chương trình

11

Tiêu chuẩn đánh giá thuật toán

12

- ◉ Tốc độ thực thi.
- ◉ Tính chính xác.
- ◉ Đơn giản, dễ hiểu, dễ bảo trì.
- ◉ Mức phổ dụng
- ◉ ...

Thời gian giải quyết 1 bài toán?

13

- ◉ Thời gian giải quyết một bài toán phụ thuộc vào nhiều yếu tố:
  - ▣ Tốc độ thực thi của máy tính (phần cứng lẫn phần mềm).
  - ▣ Tài nguyên (ví dụ: bộ nhớ).
  - ▣ Thuật toán.

Làm thế nào đánh giá được thời gian thực thi hiệu quả?

Đánh giá tốc độ thuật toán

14

```
for (i = 0; i < n ; i++)  
    for (j = 0; j < n; j++)  
    {  
        C[i][j] = 0;  
        for (k = 0; k < n; k++)  
            C[i][j] = C[i][j] +  
                A[i][k]*B[k][j];  
    }
```

Đánh giá thời gian thực thi theo phép toán

15

- ◉ Đánh giá thời gian thực hiện dựa trên những phép toán quan trọng như:
  - ▣ Phép so sánh
  - ▣ Phép gán
- ◉ Đánh giá bằng cách tính số lượng các phép toán quan trọng theo **độ lớn của dữ liệu**.
- 💡 Từ đó, thời gian thực hiện của một thuật toán có thể được đánh giá theo một hàm phụ thuộc vào độ lớn đầu vào.

Ví dụ

16

- ◉ Bước 1. Gán tổng = 0. Gán $i = 0$.
- ◉ Bước 2.
  - ▣ Tăng i thêm 1 đơn vị.
  - ▣ Gán Tổng = Tổng + i
- ◉ Bước 3. So sánh i với 10
  - ▣ Nếu $i < 10$, quay lại bước 2.
  - ▣ Ngược lại, nếu $i \geq 10$, dừng thuật toán.

Số phép gán của thuật toán là bao nhiêu? Số phép so sánh là bao nhiêu?

- ▣ Gán: $f(2n + 2)$, So sánh: $f(n)$

Độ tăng của hàm

17

- ◉ Big-O.
- ◉ Một số kết quả Big-O quan trọng.

Nguồn gốc lịch sử

18

- Khái niệm Big-O lần đầu tiên được đưa ra bởi nhà toán học người Đức Paul Bachmann vào năm 1892.
- Big-O được trở nên phổ biến hơn nhờ nhà toán học Landau. Do vậy, Big-O cũng còn được gọi là ký hiệu Landau, hay Bachmann-Landau.
- Donald Knuth được xem là người đầu tiên truyền bá khái niệm Big-O trong tin học từ những năm 1970. Ông cũng là người đưa ra các khái niệm Big-Omega và Big-Theta.

Định nghĩa toán học của Big-O

19

- ◉ Cho f và g là hai hàm số từ tập các số nguyên hoặc số thực đến số thực. Ta nói $f(x)$ là $O(g(x))$ nếu tồn tại hằng số C và k sao cho:

$$|f(x)| \leq C |g(x)| \text{ với mọi } x > k$$

Định nghĩa toán học của Big-O

20

- ◉ Cho f và g là hai hàm số từ tập các số nguyên hoặc số thực đến số thực. Ta nói $f(x)$ là $O(g(x))$ nếu tồn tại hằng số C và k sao cho:

$$|f(x)| \leq C |g(x)| \text{ với mọi } x > k$$

- Ví dụ, hàm $f(x) = x^2 + 3x + 2$ là $O(x^2)$.
Thật vậy, khi $x > 2$ thì $x < x^2$ và $2 < 2x^2$
Do đó $x^2 + 3x + 2 < 6x^2$.
Nghĩa là **ta chọn được $C = 6$ và $k = 2$.**

Ý nghĩa của Big-O (1)

21

- ⊙ Big-O giúp xác định được **mối quan hệ** giữa $f(x)$ và $g(x)$, trong đó **$g(x)$ thường là hàm ta đã biết trước**. Từ đó ta xác định được sự tăng trưởng của hàm $f(x)$ cần khảo sát.
- ⊙ C và k trong định nghĩa của khái niệm Big-O được gọi là **bằng chứng** của mối quan hệ $f(x)$ là $O(g(x))$.

Ý nghĩa của Big-O (2)

22

- ⊙ Big-O phân hoạch được các hàm với các độ tăng khác nhau. Nếu có hai hàm $f(x)$ và $g(x)$ sao cho $f(x)$ là $O(g(x))$ và $g(x)$ là $O(f(x))$ thì ta nói hai hàm $f(x)$ và $g(x)$ đó là có **cùng bậc**.
- ⊙ Ví dụ: $f(x) = 7x^2$ là $O(x^2)$ (chọn $k = 0$, $C = 7$).
Do vậy $7x^2$ và $x^2 + 3x + 2$, và x^2 là 3 hàm có cùng bậc.

Ý nghĩa của Big-O (3)

23

- ⦿ Lưu ý: $7x^2$ cũng là $O(x^3)$ nhưng x^3 không là $O(7x^2)$.

Thật vậy: Nếu x^3 là $O(7x^2)$ thì ta phải tìm được C và k sao cho

$$|x^3| \leq C|7x^2| \Leftrightarrow x \leq 7C \text{ với mọi } x > k.$$

Điều này không thể xảy ra vì không thể tìm được k và C nào như vậy.

Do vậy, trong quan hệ $f(x)$ là $O(g(x))$, hàm $g(x)$ thường được chọn là **nhỏ nhất có thể**.

Một số kết quả Big-O quan trọng

24

1. Hàm đa thức:

$$f(x) = a_n x^n + a_{n-1} x^{n-1} + \dots + a_1 x + a_0$$

Khi đó $f(x)$ là $O(x^n)$.

2. Hàm giai thừa:

$$f(x) = x! \text{ là } O(x^x)$$

3. Logarit của hàm giai thừa:

$$f(x) = \log x! \text{ là } O(x \log x)$$

4. Hàm điều hòa

$$H(n) = 1 + 1/2 + 1/3 + \dots + 1/n \text{ là } O(\log n)$$

Độ tăng của tổ hợp các hàm

25

⊙ Cho $f_1(x)$ là $O(g_1(x))$ và $f_2(x)$ là $O(g_2(x))$.

Khi đó:

▣ Quy tắc tổng:

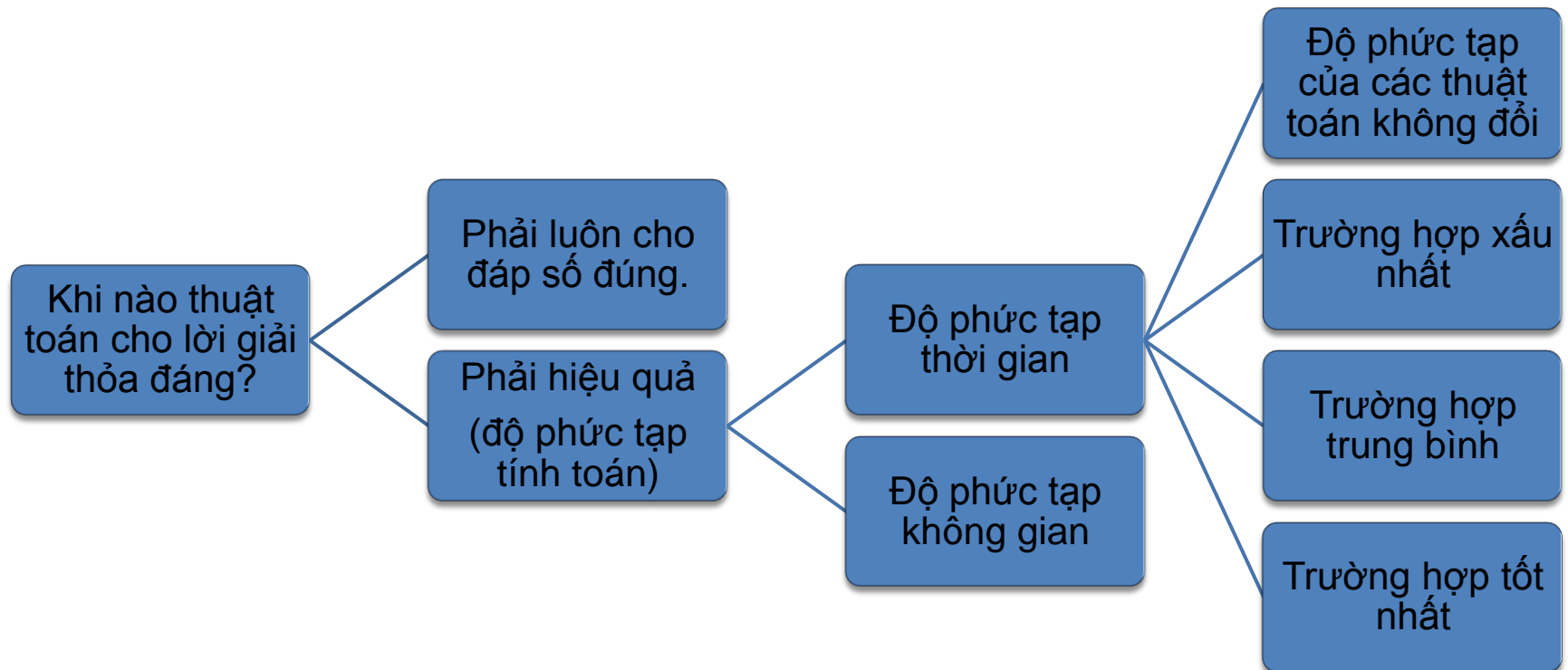
$(f_1+f_2)(x)$ là $O(\max(|g_1(x)|, |g_2(x)|))$

▣ Quy tắc nhân:

$(f_1f_2)(x)$ là $O(g_1(x)g_2(x))$.

Độ phức tạp thuật toán

26

Độ phức tạp cố định của thuật toán

27

◉ Thuật toán:

- ▣ B1. Đặt giá trị cực đại tạm thời bằng số nguyên đầu tiên trong dãy.
- ▣ B2. So sánh số nguyên tiếp sau với giá trị cực đại tạm thời. Nếu nó lớn hơn giá trị cực đại tạm thời thì đặt cực đại tạm thời bằng số nguyên đó.
- ▣ B3. Lặp lại B2 nếu còn các số nguyên trong dãy.
- ▣ B4. Dừng khi không còn số nguyên nào nữa trong dãy. Cực đại tạm thời chính là số nguyên lớn nhất của dãy.

Độ phức tạp cố định của thuật toán

28

- ◉ Vì phép sơ cấp sử dụng trong thuật toán là phép so sánh, nên phép so sánh được dùng làm thước đo độ phức tạp.
- ◉ Tại mỗi số hạng, ta thực hiện 2 phép so sánh, 1 phép xem đã hết dãy hay chưa và 1 phép so với cực đại tạm thời.
- ◉ Vì hai phép so sánh được dùng từ số hạng thứ 2 đến n , và thêm 1 phép so sánh nữa để ra khỏi vòng lặp, nên ta có chính xác $2(n-1) + 1 = 2n - 1$ phép so sánh.
- ◉ Do vậy, độ phức tạp của thuật toán là $O(n)$.

Độ phức tạp trong trường hợp xấu nhất

29

- ⊙ Bước 1. Gán $i = 1$.
- ⊙ Bước 2. Trong khi $i \leq n$ và $x \neq a_i$ thì tăng i thêm 1.
$$\text{while } (i \leq n \text{ and } x \neq a_i)$$
$$i = i + 1$$
- ⊙ Bước 3.
  - ▣ Nếu $i \leq n$, trả về giá trị là i .
  - ▣ Ngược lại, $i > n$, trả về giá trị 0 cho biết không tìm được x trong dãy a .

Độ phức tạp trong trường hợp xấu nhất

30

- ◉ Số phép so sánh dùng làm thước đo.
- ◉ Ở mỗi bước của vòng lặp, thực hiện 2 phép so sánh.
- ◉ Cuối vòng lặp, thực hiện 1 phép so sánh.
- ◉ Như vậy, nếu $x = a_i$, số phép so sánh thực hiện là $(2i + 1)$.
- ◉ Trong trường hợp xấu nhất, không tìm được x thì tổng số phép so sánh là $2n + 2$.
- ◉ Từ đó, thuật toán tìm kiếm tuần tự đòi hỏi tối đa $O(n)$ phép so sánh.

Độ phức tạp trong trường hợp tốt nhất

31

- ⊙ Trong trường hợp tốt nhất, ta bắt gặp x ngay phần tử đầu tiên nên chỉ cần tốn 3 phép so sánh.
- ⊙ Khi đó, ta nói thuật toán tìm kiếm tuần tự đòi hỏi ít nhất $O(1)$ phép so sánh.

Độ phức tạp trong trường hợp trung bình

32

- ◉ Nếu x là số hạng thứ i , số phép so sánh sử dụng để tìm ra x là $2i + 1$.
- ◉ Do đó, số phép so sánh trung bình ta cần sử dụng là:

$$\frac{3+5+7+..+(2n+1)}{n} = \frac{2(1+2+3+...+n)+n}{n} = \frac{2\frac{n(n+1)}{2}+n}{n} = n+2$$

- ◉ Như vậy độ phức tạp trung bình của thuật toán tìm kiếm tuần tự là $O(n)$

Ghi chú

33

- ◉ Trong thực tế, các phép so sánh cần để xác định xem đã tới cuối vòng lặp hay chưa thường được bỏ qua, không đếm.
- ◉ Trong đa số các trường hợp không đòi hỏi sự khắt khe về tính chính xác, người ta sử dụng Big-O cho mọi trường hợp.
- ◉ Hệ số trong các hàm theo đa thức không được tính trong phân tích độ phức tạp, ví dụ $O(n^3)$ và $O(20000n^3)$ là như nhau, nhưng trong thực tế đôi khi hệ số rất quan trọng.

Sự phân lớp các độ phức tạp

34

Độ phức tạp	Thuật ngữ/tên phân lớp
$O(1)$	Độ phức tạp hằng số
$O(\log_2 n)$	Độ phức tạp logarit
$O(n)$	Độ phức tạp tuyến tính
$O(n \log_2 n)$	Độ phức tạp $n \log_2 n$
$O(n^a)$	Độ phức tạp đa thức
$O(a^n), a > 1$	Độ phức tạp hàm mũ
$O(n!)$	Độ phức tạp giai thừa

Sự phân lớp các độ phức tạp

35

	$\log n$	n	$n \log n$	n^2	2^n	$n!$
10	$3 \cdot 10^{-9}$	10^{-8}	$3 \cdot 10^{-8}$	10^{-7}	10^{-6}	$3 \cdot 10^{-3}$
10^2	$7 \cdot 10^{-9}$	10^{-7}	$7 \cdot 10^{-7}$	10^{-5}	$4 \cdot 10^{13}$ năm	*
10^3	$1,0 \cdot 10^{-8}$	10^{-6}	$1 \cdot 10^{-5}$	10^{-3}	*	*
10^4	$1,3 \cdot 10^{-8}$	10^{-5}	$1 \cdot 10^{-4}$	10^{-1}	*	*
10^5	$1,7 \cdot 10^{-8}$	10^{-4}	$2 \cdot 10^{-3}$	10	*	*
10^6	$2 \cdot 10^{-8}$	10^{-3}	$2 \cdot 10^{-2}$	17 phút	*	*

- Lưu ý:
  - Mỗi phép toán giả sử thực hiện trong 10^{-9} giây ($\sim$ CPU 1GHz).
  - *: thời gian lớn hơn 100^{100} năm

Một số lưu ý mở rộng

36

- ◉ Có một số thuật toán có độ phức tạp trong trường hợp xấu nhất là rất lớn nhưng trong trường hợp trung bình lại chấp nhận được.
- ◉ Đôi khi, trong thực tế ta phải tìm nghiệm gần đúng thay vì nghiệm chính xác.
- ◉ Có một số bài toán tồn tại nhưng có thể chứng minh được không có lời giải cho chúng (ví dụ bài toán dừng - Halting).
- ◉ Trong thực tế, đa số ta chỉ khảo sát các bài toán có độ phức tạp đa thức trở xuống.

Các phương pháp đánh giá độ phức tạp

37

- ◉ Phương pháp đếm
- ◉ Phương pháp hàm sinh
- ◉ Một số kết quả hoán vị
- ◉ Các kết quả, định lý liên quan đến các cấu trúc dữ liệu cụ thể
- ◉ ...

Bài tập

38

1. Các hàm sau đây có là $O(x)$ hay không?

a) $f(x) = 10$

b) $f(x) = 3x + 7$

c) $f(x) = 2x^2 + 2$

2. Mô tả thuật toán tìm số nhỏ nhất trong dãy hữu hạn các số tự nhiên. Có bao nhiêu phép so sánh, bao nhiêu phép gán trong thuật toán?

Bài tập

39

3. Phân tích độ phức tạp của thuật toán tính tổng dãy số sau:

$$S = 1 + \frac{1}{2} + \frac{1}{6} + \dots + \frac{1}{n!}$$

4. Cho biết số phép gán, số phép so sánh trong đoạn code sau đây theo n:

```
sum = 0;
for (i = 0; i < n; i++)
{
    scanf("%d", &x);
    sum = sum + x;
}
```

Bài tập

40

5. Cho biết số phép gán, số phép so sánh trong đoạn code sau đây theo n:

```
for (i = 0; i < n ; i++)  
    for (j = 0; j < n; j++)  
    {  
        C[i][j] = 0;  
        for (k = 0; k < n; k++)  
            C[i][j] = C[i][j] +  
                A[i][k]*B[k][j];  
    }
```


Bài tập

41

6. Hãy cho biết các hàm $g(n)$ cho các hàm $f(n)$ dưới đây ($f(n)$ là $O(g(n))$).

▣ $f(n) = (2 + n) * (3 + \log_2 n)$

▣ $f(n) = 11 * \log_2 n + n/2 - 3542$

▣ $f(n) = n * (3 + n) - 7 * n$

▣ $f(n) = \log_2(n^2) + n$

Tài liệu tham khảo

42

- ◉ Kenneth H. Rosen, *Toán rời rạc ứng dụng trong Tin học*, Itb. 5, nxb. Giáo Dục, 2007, tr. 131 - 143.
- ◉ Mark A. Weiss, *Data Structures & Algorithm Analysis in C++*, 2nd edition, Addison Wesley, 1998, p. 41 – 67.

Hỏi và Đáp